

Франчук Ю. О., аспірант
Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Мале підприємництво є однією з рушійних сил економічного розвитку країни, матеріального, духовного і культурного потенціалу її регіонів, яка дає змогу окремим громадянам реалізувати власну підприємницьку ініціативу і, таким чином, брати участь у процесі економічного відтворення. Активний розвиток малого підприємництва є запорукою стабільності та підвищення стандартів життя населення. Публікація присвячена визначенню суті поняття мале підприємництво, а також проблем та перспектив його розвитку в Україні.

Ключові слова: мале підприємництво, малий бізнес, суб'єкти малого підприємництва, регіональна програма розвитку малого підприємництва.

Franchuk J.

THEORETICAL PRINCIPLES, PROBLEMS AND PROSPECTS OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT

Small business is one of the driving forces of economic development, physical, spiritual and cultural potential of its regions, which enables individuals to realize their own entrepreneurial initiative and thus participate in the process of economic reproduction. Active development of small business is the key to stability and improving the standards of living. The publication is devoted to defining the essence of the concept of small business, as well as the problems and prospects of its development in Ukraine .

Key words: small entrepreneurship, small business, a regional program of small business development.

Франчук Ю. А.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Малое предпринимательство является одной из движущих сил экономического развития страны, материального, духовного и культурного потенциала ее регионов, позволяющая отдельным гражданам реализовать собственную предпринимательскую инициативу и, таким образом, участвовать в процессе экономического воспроизводства. Активное развитие малого предпринимательства является залогом стабильности и повышение стандартов жизни населения. Публикация посвящена

Франчук Ю. О.

определению сущности понятия малое предпринимательство, а также проблем и перспектив его развития в Украине.

Ключевые слова: малое предпринимательство, малый бизнес, субъекты малого предпринимательства, региональная программа развития малого предпринимательства.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В контексті історичного розвитку українське суспільство зазнавало різноманітних утисків з боку провладних верхівок та інших держав. Починаючи з часів Київської Русі, коли селяни розорювали різноманітними формами данини (полюддя), татаро-монгольської навали, під час якої було зруйновано сотні поселень, зник ряд ремісничих ремесел, а населення обкладалось новими видами поборів («поплужне», «корм», мито), а також перебування під владою Литовського князівства і польського королівства, які вважали українські землі своєю власністю. Окрім того, феодалні утиски XV–XVI ст. обмежували права на торгівлю і ремісничу діяльність українських купців. Подальша Визвольна війна в Україні під проводом Богдана Хмельницького стала переломним моментом в житті українського народу, а його економічна політика мала прогресивний характер, стимулюючи торгівельні відносини, надаючи пільги місцевим купцям і встановлюючи захисні мита. Проте, весь позитив від такої політики був усунений поділом України на Правобережну і Лівобережну, а подальше встановлення царизму, головним завданням якого було знищення залишків української автономії, входження України до СРСР, голодомор і дві світові війни, а також нестабільність і постійна зміна влади у незалежній Україні практично знищили комерційні амбіції українського народу, що лишило значний відбиток у його психології.

Саме тому, основним завданням влади є забезпечення сприятливих умов розвитку для вітчизняних суб'єктів малого підприємництва, забезпечення стабільності їх функціонування, та політика протекціонізму і мотивації, що зрештою повинно змінити свідомість і психологію підприємців, демонструючи їм так звану «турботу» з боку провладних структур. Як зазначає Воротіна Л. І. «...зовнішні чинники призвели до того, що примарні економічні свободи обернулись економічними санкціями, поставили на межу краху ті умови, за яких малий бізнес ще міг би утриматись «на плаву». Податківці, пожежники, правники, санітарний нагляд перетворились

на механізм корупційного тиску на підприємців, що спонукає бізнес ховатись «у тінь» [9, с. 187].

Державна політика, що спрямована на підтримку малих підприємств, в тому числі фінансову, є мало результативною, в основному через незначну кількість суб'єктів, що її отримують та невеликі обсяги фінансування. Пошук першоджерел фінансування – інвестицій та кредитів – пріоритетне завдання сьогодення для активізації розвитку малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Розгляд питань, пов'язаних з вивченням проблем функціонування суб'єктів малого підприємництва та перспектив їх розвитку, в тому числі на регіональному рівні, здійснювали ряд вітчизняних і закордонних науковців, зокрема З. Варналій, Л. Ускова, Л. Воротіна, Л. Буряк, С. Дрига та ін. Значну увагу науковці приділяють трактуванню понять «мале підприємництво» і «малий бізнес», а також пошукам джерел фінансування діяльності малих підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трактування поняття «мале підприємництво» і «суб'єкти малого підприємництва» можна здійснювати виходячи з їх кількісних і якісних параметрів. При чому, якщо якісне трактування цих категорій здійснюється науковцями по-різному, виходячи з характеристик, які вони хочуть їм надати (єдність власника і керівника, джерела фінансування, ризикованість), то стосовно кількісних критеріїв, все має бути чітко окреслено законодавчими актами. Проте, вже на цьому етапі ми зустрічаємо певну невідповідність. В Господарському Кодексі України, зазначено, що «...суб'єктами малого підприємництва є: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом

Національного банку України» [2]. У Податковому Кодексі, який посилається на ГКУ, вживається термін «малі підприємства», хоча фактично у Господарському Кодексі таких не згадується [3].

У Методиці формування вибіркової сукупності звітних одиниць у структурному обстеженні малих підприємств, затвердженій наказом Держкомстату №536 від 29.12.2013 р., вказано, що об'єктом дослідження є результати діяльності малих підприємств, розмір яких визначено законодавством [4].

У П(с)БО №25 [1] визначено перелік суб'єктів господарювання, що можуть подавати:

1) фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва:
- суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, які визнані такими відповідно до законодавства, крім довірчих товариств, страхових компаній, банків, ломбардів, інших фінансово-кредитних та небанківських фінансових установ, суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють обмін іноземної валюти, є виробниками та імпортерами підакцизних товарів, а також суб'єктів підприємницької діяльності, у статутному капіталі яких частка вкладів, що належить юридичним особам — засновникам та учасникам цих суб'єктів, які не є суб'єктами малого підприємництва, перевищує 25%;

2) спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва:
- суб'єкти малого підприємництва – юридичні особи, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 розділу III ПКУ (тобто платники податку на прибуток, звільнені від оподаткування на період з 01.04.2011 р. по 01.01.2016 р.), а також платниками єдиного податку, які відповідають критеріям, визначеним підпунктом 4 пункту 291.4 статті 291 глави 1 розділу XIV Податкового кодексу України.

Для врегулювання такої невідповідності у законодавчих актах, та для подальшого дослідження вважаємо доцільним користуватись визначенням кількісних параметрів суб'єкта малого підприємництва, поданим у ГКУ.

Проте, недостатньо використовувати лише кількісні критерії, які, за суттю, є лише абсолютними величинами. Доповнюють їх і розкривають особливості малого бізнесу трактування через призму якісних характеристик.

Аналізуючи якісні критерії, варто зазначити, що тут підходи науковців розділились як щодо характеристик малого підприємництва, так і щодо його ототожнюваності чи відмінностей від малого бізнесу.

Буряк Л. Д. вважає, що мале підприємництво, це особливий вид виробничо-торговельної діяльності, надання послуг чи посередництво, яке характеризується повною свободою вибору та інноваційним характером здійснення, значною ймовірністю економічного ризику та чіткою орієнтацією на досягнення певного економічного зиску [7, с. 9].

Варналій З. С. також наголошує на інноваційній складовій діяльності малих підприємств і зазначає, що «мале підприємництво — це самостійна (за рахунок власних коштів) систематична інноваційна діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку)».

Щодо поняття «малий бізнес», то вчений визнає його менш ризикованим та інноваційним, і вказує на необхідність його розмежування з малим підприємництвом [8].

Рибак О.В. вважає, що відмінність між малим бізнесом і малим підприємництвом полягає у юридичному підґрунті цих понять: «Малий бізнес – це визначений вид діяльності на власний розсуд, а мале підприємництво – це обмежений державою за кількістю працівників та обсягами діяльності малий бізнес для отримання економічних чи соціальних інтересів» [14, с. 97].

Кошелева Т. Н. також не підтримує ідею ототожнення, зазначаючи, що «...поняття «бізнес» означає, насамперед, дохідність конкретного виду діяльності з точки зору його власника, не враховуючи соціальної та екологічної складових господарської діяльності, які притаманні поняттю «підприємництво». До бізнесу можна віднести і незаконну з точки зору держави діяльність». Щодо малого підприємництва, то науковець вважає, що «...це не тільки цілеспрямована підприємницька діяльність юридичної чи фізичної особи, пов'язана з підвищеним ступенем ризику, яка ґрунтується на використанні інноваційних ідей, основною метою якої є максимізація прибутку за рахунок виробництва і реалізації товарів, виконання різноманітних робіт і надання різноманітних послуг, але і обов'язкове дотримання норм законодавства, а також відповідність критеріям віднесення до малого підприємництва» [11, с. 18–19].

Батяєв А. не відносить до малого бізнесу певні типи незаконної діяльності і наголошує на тому, що «...різниця полягає лише в сферах

застосування даних термінів. Поняттям мале підприємництво оперує юридична наука, воно використовується в законодавстві і в нормативних актах, тоді як підприємництво – дітище економістів» [6].

Говорячи про інноваційну складову діяльності малих підприємств, варто зазначити, що лише незначна частка малих підприємств в Україні займається інноваційною діяльністю. Це спричинене як недостатністю фінансових ресурсів, відсутністю умов для створення і реалізації інновацій (технопарків, технополісів, венчурних фондів), а й неналежним рівнем інформаційного забезпечення та недосконалістю інституційного середовища. Як зазначає Тонюк М.О. «...основною проблемою в інноваційній сфері залишається низька сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій, що обмежує зростання продуктивності праці, зниження енергоємності виробництва, не створює підґрунтя для модернізації та структурної перебудови економіки, не забезпечує її якісного оновлення» [15]. Отже, оскільки інноваційна складована для України не є визначальною відмінністю між поняттями «мале підприємництво» і «малий бізнес», вважаємо доцільним вживати їх як синонімічні, а термін «мале підприємництво» характеризувати як цілеспрямовану самостійну, часто інноваційну діяльність з виробництва та реалізації товарів, робіт і послуг, що реалізує амбіції та економічні інтереси підприємця і характеризується свободою вибору, єдністю власника та управлінця, носить ризиковий характер і є законодавчо обґрунтованою.

Отже, основними критеріями малого підприємництва є:

I. Єдність власника і управлінця. Підприємець виступає у ролі керівника, генератора ідей, фінансового директора, приймає рішення з питань реклами, закупівель, розподілу продукції і залучення персоналу.

II. Абсолютна відповідальність за результати діяльності.

III. Спрощена організаційна структура, в якій переважають горизонтальні зв'язки та яка характеризується безпосередніми відносинами між керівником і підлеглими.

IV. Гнучкість, мобільність, вплив на формування ринкового середовища, здатність швидко пристосовуватись до коливань ринкової кон'юнктури.

V. Обмеженість фінансових ресурсів.

VI. Сприяння зайнятості населення.

VII. Сприяння розвитку інноваційних ідей.

VIII. Підтримка демократичності ринкових відносин.

IX. Формування середнього класу. Як зазначає Коляда О. В. «...якісний розвиток малого підприємництва сприяє поступовому створенню чисельної верстви підприємців-власників які самостійно забезпечують свій добробут та відповідний життєвий рівень, тим самим збільшує кількість суб'єктів малого підприємництва, які історично були представниками «старого» середнього класу [10, с. 46].

Мале підприємництво в Україні розвивається нерівномірно (рис. 1).

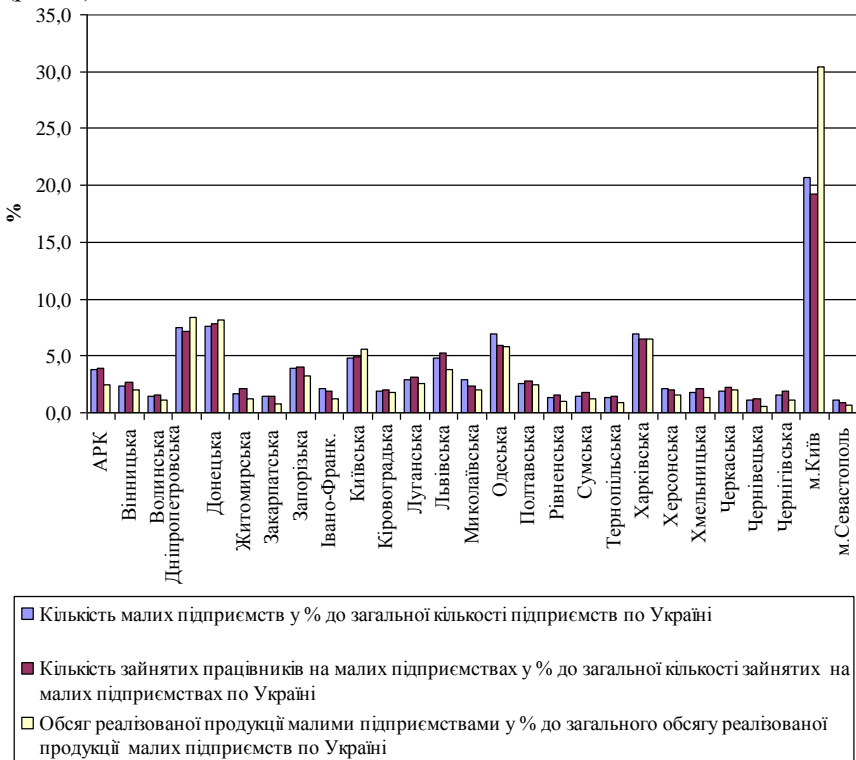

Рис. 1. Частка показників розвитку малого підприємництва регіону у загальному показнику по Україні

Як бачимо, в основному, суб'єкти малого підприємництва розташовані у семи регіонах: Київ і Київська область, Донецька,

Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Запорізька, Львівська та АР Крим. В середньому по Україні частка малих підприємств в загальному обсязі становить 94,1% (тоді як в ЄС – 98,7% [5]), а частка зайнятих осіб на малих підприємствах – 31% (в ЄС – 49,2%).

На шляху діяльності суб'єктів малого підприємництва виникає безліч перешкод, перша з яких з'являється вже на етапі створення малого підприємництва. Почати новий бізнес набагато складніше ніж розвивати вже існуючий (вища собівартість продукції, витрати пов'язані з завоюванням ринків), саме тому підприємство стикається з проблемою нестачі фінансових ресурсів. Частка власного капіталу у фінансуванні суб'єктів малого підприємництва залишається дуже низькою, а спроби органів державної влади посприяти розвитку малого підприємництва все ще залишаються незначними. В рамках регіональних програм розвитку малого підприємництва на 2012 р. було передбачено 30,7 млн грн допомоги з обласних бюджетів, з яких фактично було використано 14,8 млн грн, які спрямовувались, в основному, на компенсацію відсотків за банківськими кредитами (28%), фінансування бізнес проектів на поворотній основі, пільгове кредитування (31%), формування інфраструктури, поповнення статутного та оборотних фондів (16,6%), навчально-методичну роботу (5,6%), виставкові заходи, видання посібників, довідників (13,6%) та інші заходи (5,2%). Обсяг фінансування регіональних програм у розрізі окремих регіонів подано на рис. 2.

Як бачимо, сума асигнувань з обласних бюджетів на реалізацію регіональних програм розвитку малого підприємництва становить лише 5,1% від загального обсягу фінансування, спрямованого на реалізацію цих програм, ще 1,9% це кошти бюджетів районів і міст, а 93% – інші джерела фінансування [16].

Державі слід приділяти більше уваги наданню фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва, і навіть при недостатці бюджету коштів, створювати оптимальне ринкове середовище для діяльності малого підприємництва.

Наприклад, в тому випадку, коли суб'єкт малого підприємництва бажає отримати комерційний кредит, він стикається з труднощами, такими як недовіра з боку банків (наприклад, через великий рівень банкрутства малих підприємств). Подолати цю перешкоду можна через створення стимулів для діяльності комерційних банків, шляхом пільгового оподаткування, надання

державних гарантій, а також впровадження більш жорстких судових санкцій щодо підприємств-боржників.

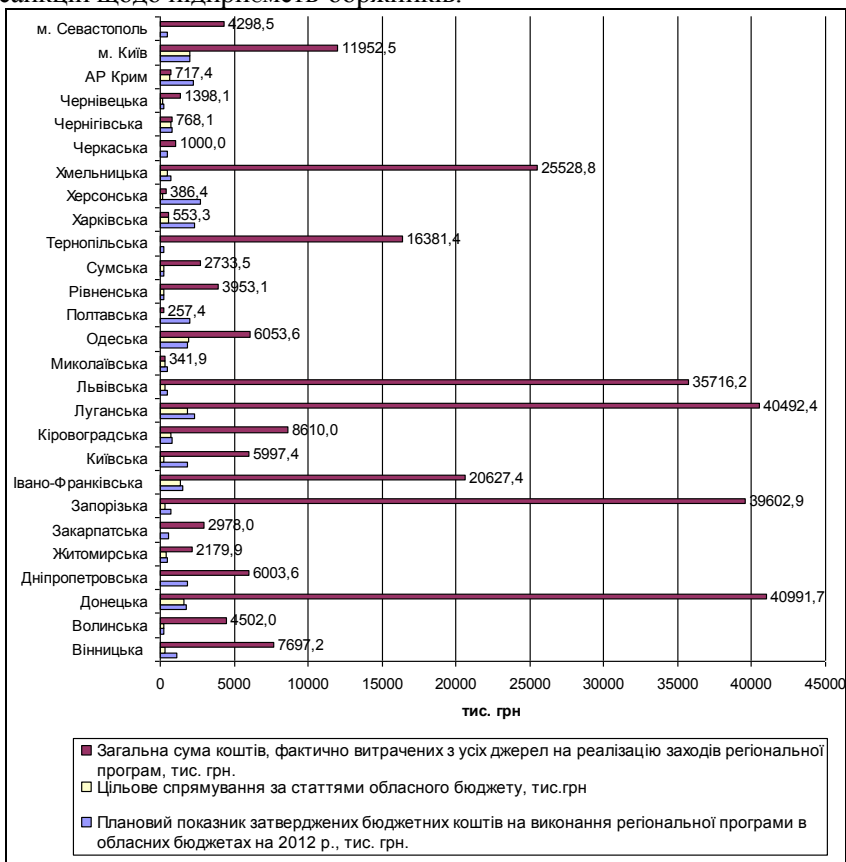

Рис. 2. Обсяг фінансування регіональних програм розвитку малого підприємництва

Крім того, способом залучення коштів є участь у різноманітних міжнародних програмах, а також створення кредитних спілок малого підприємництва, так званих центрів взаємофінансування. Самоорганізація в цілому може стати одним з вирішальних факторів діяльності малого бізнесу: різноманітні спілки, мережі, асоціації, що дозволяють підприємцям обмінюватись досвідом, отримати необхідну інформаційну, правову, фінансову чи моральну підтримку.

Ще однією перешкодою на шляху розвитку малого бізнесу є некомпетентність керівників у різних сферах діяльності (фінансах, збуті, рекламі), або незбалансованість їх досвіду. Для вирішення цієї проблеми варто проводити різноманітні тренінги та курси на базі центрів зайнятості, рекламних агентств, податкової інспекції тощо. Окрім того, життєво необхідним є створення бізнес-інкубаторів та бізнес-центрів, що займатимуться консультуванням та наданням інформації у сфері законодавства, попиту-пропозиції на місцевих ринках, підвищення кваліфікації управлінців. Перепідготовка безробітних повинна здійснюватись з урахуванням критеріїв, що можуть в подальшому допомогти у відкритті власної справи. Більш того, варто зробити доступнішою програму отримання одноразової грошової допомоги на відкриття власного бізнесу.

Податкова система України також потребує удосконалення у контексті оподаткування малих підприємств і часу, затраченого на облік і сплату податків. І хоча державою були зроблені кроки на зменшення податкового тиску на суб'єкти малого підприємництва, спрощення системи оподаткування і введення єдиного податку, загальна ситуація в країні все ще бажає кращого. За Міжнародним рейтингом сплати податків Paying taxes 2014 Україна посідає 164-те місце з 189 держав і характеризується загальним податковим навантаженням на рівні 54,9% (7-а з кінця серед 51-ї країни Європи і Центральної Азії), часом, що витрачається на облік і сплату податків – 390 годин (четверта з кінця), і загальною чисельністю платежів – 28 (14-а з кінця) [13]. Звичними для суб'єктів господарювання повсюди стали випадки втручання в діяльність підприємств, безпідставні висновки в результаті податкових перевірок, рейдерські захоплення підприємств. Це ще один з напрямків, на подолання якого слід працювати органам державної влади, яким варто усвідомити, що середовище, в якому працюють суб'єкти малого підприємництва не повинне стати «ярмом» на їх шиях, вони не повинні «виживати» на ринку України, а повноцінно працювати: не ховаючись «у тінь», не банкрутуючи, не відчуваючи на собі тиску з боку всіх видів державних інститутів.

1. Наказ «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» / Міністерство фінансів України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Наказ № 536 від 29.12.2010 р. / Державний комітет статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
5. Annual report on European SMEs 2012/2013 р. / European Commission // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/index_en.htm.
6. Батяев А. Кредити для малого бізнесу / А. Батяев // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fictionbook.ru/author/andreyi_batyaev/.
7. Буряк Л. Д. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі : навч. посібн. / Л. Д. Буряк. – К. : Вид-во «КНЕУ», 2007. – 423 с.
8. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – К. : Знання, 2001. – 277 с.
9. Воротіна Л. І. Методологічні питання функціонування підприємств сектору малого бізнесу / Л. І. Воротіна // Зб. наук. пр. «Теоретичні та прикладні питання економіки». – Випуск 24. – 2011. – С. 183–190.
10. Коляда О. В. Мале підприємництво як продуцент середнього класу / О. В. Коляда // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Київ : Сталь, 2012. – № 2 (62) 2012. – С. 45–48.
11. Кошелева Т. Н. Сущность и значение малого предпринимательства / Т. Н. Кошелева / Общество. Среда. Развитие (Тerra Humana). 2009. – №3. – С. 18–25.
12. Регіони України 2011 / Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ2_u.htm
13. Report: Paying taxes 2014 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/assets/pwc-paying-taxes-2014.pdf>
14. Рибак О. В. Розвиток малого підприємництва в регіоні: теоретичні засади, проблеми та перспективи / О. В. Рибак / Економічний вісник Донбасу. – 2010. – №2 (20). – С. 96–100.
15. Тонюк М. О. Інноваційна активність суб'єктів малого бізнесу // [Електронний ресурс] / М. О. Тонюк / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – Режим доступу: <http://www.kneu.edu.ua/userfiles/Tonyuk.rtf.doc>
16. Узагальнений звіт про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2012 році / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/1101>.